

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş:27.11.2019 ✓Accepted/Kabul:11.12.2019

DOI: 10.30794/pausbed.651404

Araştırma Makalesi/ Research Article

Gökpinar, B. (2020). "Rusya'ya Karşı Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'de Tahkimat Faaliyetleri: Yenikale İnşaatı (1702-1707)", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 38, Denizli, s. 38-57.

RUSYA'YA KARŞI OSMANLI DEVLETİ'NİN KARADENİZ'DE TAHKİMAT FAALİYETLERİ:YENİKALE İNŞAATI (1702-1707)

Bekir GÖKPINAR*

Özet

Rusya'nın 1696 yılında Azak kalesini işgali ile birlikte Osmanlı Devleti, öteden beri kendi iç denizi olarak gördüğü Karadeniz hakimiyeti için ciddi bir tehdit ile karşı karşıya kalmıştı. Osmanlı yönetimi, Azak Denizi'nin stratejik önemini farkında olup, Rusya'yı burada haps etmenin yollarını aramıştır. Bu doğrultuda Osmanlılar, Rusya'nın daha güneye inmesini önlemek için Özi'den başlayarak Kırım ve Kafkasya'ya kadar önemli savunma hattı konumunda bulunan kaleler zincirinin tamirlerini yaptığı gibi Rusya'nın Karadeniz'e çıkmak için kullanabileceği en kritik geçit olan Kerç boğazında ve Kırım ile Taman tarafına da yeni kaleler inşa etmişlerdi. Bunlardan biri Kerç kalesinin 10 km kadar kuzeyinde Akıntıburnu mevkinde yapılan Yenikale'dir. Söz konusu kalenin inşaatı 1702 yılında başlayarak 1707 yılına kadar aralıklarla devam etmiştir. Böylelikle Rusya'nın Azak Denizi'nden Karadeniz'e çıkışına mani olunmaya çalışılmıştır. Çalışmada Rus yayılmasını önlemek için Kerç boğazına yapılan Yenikale'nin önemi, yapım süreci ve bu süreç içinde harcanan paralar, insan gücü ve kullanılan malzemeler hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı Devleti, Rusya, Azak, Karadeniz, Kerç, Yenikale.*

FORTIFICATION ACTIVITIES OF OTTOMAN EMPIRE AGAINST RUSSIA IN BLACK SEA: CONSTRUCTION OF YENIKALE (1702-1707)

Abstract

With the Russian occupation of Azov Castle in 1696, the Ottoman Empire faced a serious threat to the domination of the Black Sea, which it has long regarded as its inland sea. The Ottoman administration was aware of the strategic importance of the Azov Sea and sought to imprison Russia here. In this direction, the Ottomans repaired the chain of fortresses, which were important defense lines starting from Ochakov to Crimea and Caucasus, in order to prevent Russia from going further south. New castles have been built on the Kerch Strait, the Crimea and Taman sides, the most critical passage Russia could use to reach the Black Sea. Yenikale was one of these castles, it was built at Akıntıburnu, 10 km north of Kerch Castle. The construction of the castle started in 1702 and continued until 1707 with some intervals. Thus, it was tried to prevent Russia's exit from Azov Sea to Karadeniz. In this paper, the importance of Yenikale, which was built on the Kerch Strait in order to prevent the spread of Russians, will be given information about the construction process and the money spent in this period, manpower and materials used.

Keywords: *Ottoman Empire, Russia, Azov, Black Sea, Kerch, Yenikale.*

*Dr., bgokpinar@gmail.com (orcid.org/0000-0003-1017-6037)

GİRİŞ

Osmanlı Devleti ile “Kutsal İttifak” devletleri arasında savaşlar başladığında Lehistan ile olan problemlerinden dolayı Rusya bu ittifaka dahil olmamıştı. Daha sonraki süreçte bu problemin çözülmesi ile birlikte Ruslar, ittifaka dahil olarak kuzeyde Kırım üzerine askeri hareket hazırlıklarına girişmişlerdi. İttifak kuvvetlerinin bu girişimi ile Osmanlı'nın sağ kolu mahiyetinde olan Kırım askerinin yardımının asgari seviyeye indirilmesi temin edilmiş olacaktı. Bu amaçla Rus ve Kazak güçlerinden oluşan 300 bine yakın asker hem Kırım hem de Kefe üzerine doğru harekete geçmiş, yapılan muharebe sonunda ağır bir mağlubiyet alarak geri çekilmişlerdi (1687-1689).¹

Ruslar'ın bir müddet daha bekleyerek 1695 yılında Azak kalesine doğru yeni bir kuşatma hareketi girişimi ise planlarının önceden haber alınması ile kalenin ciddi bir şekilde tahkim edilmesine neden olmuştu. Buna rağmen Ruslar, 96 gün kadar devam eden kuşatmaları sonucunda kaleyi teslim alamayarak geri çekilmek zorunda kalmışlardı. Rus Çarı I. Petro, ciddi bir hazırlık yaparak ertesi yıl daha büyük ve teçhizatlı bir ordu ile Azak kalesini yeniden kuşatmıştır. Osmanlı Devleti batı cephesinden buraya takviye kuvvet gönderemediği gibi Karadeniz kıyılarından sevk edilenler de zamanında kale savunmasına dahil olamamışlardır. Önceki seneki kuşatma sırasında kalenin tahrip olan yerleri de tamir edilmemişti. Kırım kuvvetleri de kaleye yardıma yetişememişlerdi. Bütün bu olumsuzluklara rağmen kaledeki askerler, az bir kuvvetle iki ay kadar mukavemetini sürdürdükten sonra teslim olmuştu (26 Temmuz 1696). Nihayet Rusya öteden beri gerçekleştirmek istediği Karadeniz'e inme hedefine bir adım daha yaklaşırken Osmanlı'nın iç denizi ise artık yeni bir tehdit ile karşı karşıya kalmıştı.²

Rus Çarı I. Petro'nun, Azak ile de ittifak etme niyetinde olmadığı açıktı. Onun bundan sonraki hedefi Kerç boğazını da ele geçirerek Azak Denizi'nden çıkıp Karadeniz'e inmekti. Bu amaçla Azak kalesini aldıktan kısa bir süre sonra Taygan'da son derece müstahkem bir deniz üssü ile liman inşaatına başlamıştı. Öbür taraftan Avrupa'dan getirdiği teknik uzmanlar gözetiminde büyük bir donanma hazırlığına girişti. Ancak “Kutsal İttifak” devletlerinin Osmanlı ile barış görüşmelerine başlaması, Rusya'nın Kerç boğazını ele geçirme hedefini sekteye uğratmıştı. Bundan dolayı Rusya, Karlofça görüşmelerine katılmamış ancak her şeye rağmen İstanbul antlaşmasını imzalamak zorunda kalmıştı. Bu antlaşma ile Azak kalesi ve çevresi Rusya'ya bırakılmıştı (1700).³

Osmanlı Devleti, Karlofça antlaşması ile birlikte değişen sınırlarını yeniden tahkimat faaliyetine girişmiştir. Bu minvalde olmak üzere Balkanlar'da Avusturya ve Lehistan sınırında bulunan kaleler tamir edilmiş, buralara daha fazla askeri kuvvet yerleştirilmişti. Yine Azak kalesinin Ruslara terki ile birlikte Karadeniz'de oluşan tehdidi önlemek amacıyla bir taraftan mevcut kaleleri tamir etmiş, diğer taraftan yeni kaleler inşa etmiştir. Özellikle Rusları Azak denizinde haps edip Karadeniz'e çıkmasını önlemek için Kerç boğazının iki yakasında yeni kaleler inşa edilmiş, buralara İstanbul'dan önemli miktarda muhafız kuvvetler yerleştirilmiştir.⁴ Çünkü Karadeniz'in kilidi konumunda olan Azak'ın elden çıkması Kırım yarımadasının tamamını saldırıya açık hale getirmişti. Mevcut kalelerle Kırım ve Taman yarımadaalarını koruma imkanı bulunmamaktaydı. Bunun yanında Kerç boğazı ve etrafının mutlaka emniyet altına alınması gerekiyordu.⁵ Rusların Azak Denizi'nden Karadeniz'e çıkışını engellemek için Kafkas tarafında yer alan Taman, Kızıltaş ile Kefe tarafındaki Kerç kalesi tamir edildi. Bundan başka Kuban nehrinin Azak denizine döküldüğü yere Açu kalesi ve yine Akıntıburnu'na Yenikale, Taman'da eskiden var olan Temrek kalesi yeniden yapıldı. Karadeniz'in doğu sahilinde yer alan Anapa, Gelincik, Soğucak, Faş ve Sohum kaleleri yeniden yaptırılarak asker ve mühimmat bakımından takviye edilmişti.⁶

Bu çalışmada Rusya'nın Sibirya ve Kafkaslar'dan sonra Karadeniz'e doğru yayılma politikası çerçevesinde Azak kalesini alarak ilk adımını atmasına karşılık Osmanlı'nın buna mani olmak için daha güneyde oluşturduğu

1 Johann Wilhelm Zinkeisen, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1669-1774), C. 5, (Çev. Nilifer Epeçeli), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011, s. 97-100.

2 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, III/1, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988, s. 580-584.

3 Akdes Nimet Kurat, Rusya Tarihi, Başlangıçtan 1917 Yılına Kadar, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1987, 2.Baskı, s. 255-256; Kerç boğazı Kırım tarafındaki şehirden ismini almıştır ve tarih boyunca stratejik önemini korumuştur. Özellikle Rusya'nın Azak'ı almasından sonra önemi çok artmış ve etrafında bulunan kaleler sürekli tahkim edilmiştir. Hakan Kırımlı, “Kerç”, DİA, C.25, Ankara 2002, s. 275-276.

4 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, IV/1, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988, s. 2-3; Karlofça sonrası sınırlardaki kale tamirleri ile ilgili bkz. Ömer Gezer, Kale ve Nefer:Habsburg Sınırında Osmanlı Askeri Gücünün Yeniden Örgütlenmesi (1699-1715), Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2016; Eyüp Kul, “Bosna Sancağında Yapılan Kale Tamirleri”, Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri, III, Gece Kitaplığı, Ankara 2016, s. 1043-1066.

5 Halil İnalçık, Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar, 1441-1700, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 330; Yücel Öztürk, “Doğu Avrupa'da Türk Mirasının Son Kalesi:Kırım Hanlığı”, Ed. Yücel Öztürk, Doğu Avrupa'da Türk Mirasının Son Kalesi Kırım, Çamlıca Yayınevi, İstanbul 2015, s. 27.

6 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e, s. 326.

savunma hattına ilave ettiği Yenikale'nin inşaat süreci ele alınmıştır. Kefe tarafında yer alan Kerç kalesinin boğaz geçişlerinin asayişini sağlamak için yeterli gelmediği için Akıntıburnu mevkiinde Yenikale (Kale-i Cedid) yapılmıştır. Kale inşaat süreci 1683-1699 yıllarındaki ağır mağlubiyetlerden dolayı hem zamanında başlanamamış hem de biraz uzun sürmüştür. Kaynak olarak Osmanlı Arşivi'nde Maliyeden Müdevver defterler başta olmak üzere Mühimme defterleri, Name-i Hümayun defterleri, belge tasnifleri yanında dönemin kronikleri esas alınmıştır.

1.YENİKALE İNŞAAT FAALİYETLERİ (1702-1707):

1.1.Yenikale'nin Stratejik Önemi:

Azak, Rusların eline geçtikten sonra Kerç boğazı çok daha stratejik bir hale gelmiştir. Azak, artık bir Osmanlı iç denizi olmaktan çıkmıştır. Zaten Rusya'nın Kerç boğazına sahip olmadan Karadeniz'e çıkış imkanı da yoktu. Nitekim Rusya, Kerç boğazından ilk geçiş denemesini İstanbul antlaşması görüşmeleri için hazırladığı gemi ile yapmıştı. Rusya, 1699 yılında Azak'ta çok miktarda savaş gemisinden oluşan güçlü bir donanma hazırlamıştı. İstanbul antlaşmasının görüşmeleri için Kerç boğazına ani bir kararla bir Rus savaş gemisi gönderdi. Söz konusu Rus savaş gemisi Kerç kalesi önlerinde demir attı ve buradan İstanbul'a Karadeniz üzerinden gitmek istediğini bildirdi. Halbuki Osmanlı Devleti, Karadeniz üzerinden yabancı bir geminin geçişine kesinlikle izin vermiyor, karayoluyla Kırım-Bucak-Tuna üzerinden İstanbul'a gelinebiliyordu. Ancak Rus savaş gemisinin mürettebatı barış görüşmeleri öncesi psikolojik üstünlük elde etmek için Karadeniz üzerinden İstanbul'a gemi ile gelme konusunda kararlı idi. Bu durum Kerç kalesi komutanı Murtaza Paşa ve burada bulunan diğer askeri erkan tarafından şaşkınlıkla karşılandığı gibi Türk ve Rus yetkililer arasında ciddi tartışma ve problemlerin yaşanmasına sebep olmuştu. Diğer taraftan Azak'ta Rusların kısa zamanda güçlü bir deniz filosu kurmaları da Osmanlı için tehdidin boyutunu ortaya çıkarıyordu. Nihayet Osmanlı askeri erkanının tüm ısrar ve mani olma teşebbüslerine rağmen içinde Rus elçisi Ukraintsev'in de bulunduğu gemi Karadeniz üzerinden İstanbul'a yola çıkmıştır. Böylelikle Azak'tan sonra Kerç boğazının güvenliği meselesinin çok önemli olduğu artık anlaşılmıştır.⁷

Osmanlı Devleti, sınır bölgelerini emniyete alabilmek ve Rusya'nın işgal ettiği alanlara yeni tahkimatların yapılmasına mani olabilmek için İstanbul antlaşmasında Özi'den Azak'a kadar olan bölgeleri askersizleştirmeye çalışmıştı. Nitekim Rusya ile 25 Temmuz 1702 yılında yapılan İstanbul antlaşmasına göre, Özi tarafında olan kaleler yıkılacak, buraya yeni kale yapılmayacaktı. Antlaşmaya göre Azak, Ruslara kalacak ancak Or kalesinden Azak'a kadar olan yerler ıssız kalacak, her iki tarafta ahaliilerini rahatsız edecek tahrik ve tecavüzler olmayacaktı.⁸ Ancak Rusya'nın İstanbul antlaşmasına aykırı olarak Özi sınırını yakınlarında kale inşa etmesi, Azak ve Taygan'da yeni gemiler yapması, Kırım halkı başta olmak üzere Taman, Kuban ahalisini endişeye sevk etmişti. Osmanlı Devleti barışın devamı için Rusya'dan bu tür faaliyetlerinden vaz geçmesi konusundaki talebini Çar I.Petro'ya dergah-i ali müteferrikalarından Mustafa Ağa ile bizzat iletmıştır.⁹ Ancak Rusya'dan gelen elçi ise gerek Özi'de gerekse Azak tarafında anlaşmaya muhalif kale ve gemi yapmadıklarını, sadece kendi sınırları içerisinde yaptıklarını beyan etmiştir. Bunu da kendi ahalisini korumak adına yaptıklarını, Özi'deki kalenin Or ağzına 40 saat uzakta olduğunu ifade etmiştir. Hatta Rus elçisi bir adım daha ileri giderek Osmanlı'nın bu iddialarını araştırmak üzere sınır bölgelerine güvenilir adamlar göndermelerini istemiştir.¹⁰ Bölgeden gelen haberler ise aksi yönde olup sınır boyunca Osmanlı tebasının Rusya tarafından katledildiği, esir alındığı veya mallarının peyder pey yağmalandığı yönündeydi. Bunları önlemek için Osmanlı Devleti karadan ve denizden Rusya üzerine sefer açmayı dahi planlamış ve bu konuda hazırlıklar yapılması konusunda fermanlar bile gönderilmişti.¹¹

7 Fatih Ünal, "Karadeniz'e Çıkan İlk Rus Gemisi Krepost ve Ukraintsev'in İstanbul Elçiliği (1699-1700)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 5, Sayı: 20, Ankara 2012, s. 226-231.

8 Râşid Mehmed Efendi, *Târih-i Râşid, (1071-1114/1660-1703)*, C.I, Haz. Abdülkadir Özcan vd. Klasik Yayınları, İstanbul 2013, s. 590-591.

9 "bu esnâda bilâ-müceb gemiler inşâsı ve inkizâ-yı müddet-i sulha terekub ile limanlarda müdde-i medîd yatup kalması abes-i müşâhade olunup hâsılı eğer sınır ucunda müceddeden kal'a binâsı ve eğer sefâin izhârının bir hayırlı niyyeti mutazammın muhammel-i hüsnâ olmayup ve tarafının emniyeti mevâdd-ı musâlahadan olmağla...", *Başkanlık Osmanlı Arşivi Nâme-i Hümayun Defterleri (BOA. A.DVNS.NMH.d)*, nr. 6, s. 12-14; Zinkeisen, a.g.e, s. 162-163.

10 "Çarı'mın sulh ve salâha mugâyir hareketi yoktur ve Kırım tarikinde kal'a binâ ettirir ve Azak semtinde gemiler yaptırır dedikleri vâkı'a mutabik değildir kendi memleketi dâhilinde ve ahidnâme-i hümayun mücebince men'i lâzım gelmeyen yerde kendi re'âyasını şerâ'it-i sulh ve salâha mugâyir hareket tarafından tecâsür eylediklerinden hıfz ve ahârın tecâvüzünden siyânet için bir kal'a binâ ediyor. Bu iş ahidnâme-i hümayunun mevâddına mugâyir değildir ve Or ağzundan kırk saatten mütecâvizdir.", *Cevdet Eyâlet-i Mümtaze (BOA.C.MTZ)*, nr. 242.

11 "...kefere-i mezbûrenin ehl-i İslâm üzerinden mazarratını def' için Vezir-i Azam Mehmed Paşa vezâ'if-i iktidârında umûmen Rumeli ve Anadolu ve eyâlet-i sâ'irede olan asâkir-i mensûrem ile karadan Moskov keferesi üzerine denizden donanma-i hümayun dahi cânib-i bahrden Azak kal'ası tarafına...", *Ali Emiri, Mustafa-II (BOA.AE.SMST-II)*, nr. 7606.

Ancak uzun savaşlardan sonra aslında böyle bir sefer açılması her bakımdan zor olacaktı. Osmanlı Devleti bunun yerine Rus tehdidini azaltmak ve bölgede asayişini temin için Azak denizi güneyine kaleler zinciri ile tahkim etmeyi uygun bulmuştu. Aslında Osmanlı'nın, Azak kalesinin elden çıkması ile birlikte Rus gemilerinin Karadeniz'e geçişini kontrol altına almak için Kerç boğazına da yeni bir kale yapmak istediği bilinmektedir. Söz konusu kalenin ada ya da kayalar üzerine yapılması planlanmıştı. Ancak bunu gerçekleştirebilmek için Osmanlı'nın mali vaziyeti uygun değildi. Zira II.Viyana ile başlayan Kutsal İttifak savaşları sebebiyle Osmanlı'nın maliye yapısı alt üst olmuştu. Bu sebeple Kerç boğazı için planlanan yeni bir kale inşaatına bir türlü başlanamamıştı.¹² Ruslarla yapılan tüm görüşmelere rağmen Azak ve Özi tarafındaki faaliyetlerine devam etmeleri üzerine Osmanlı Devleti artık Kerç boğazının her iki tarafına birer kale yaparak geçişleri sınırlandırmayı kararlaştırmıştır. Bu amaçla Kefe tarafında Kerç kalesinin kuzeyinde Akıntıburnu mevkiinde Yenikale, Taman tarafında ise Temrek kalesinin yeniden yapımına başlanmıştır. Kaleler yapıldıktan sonra da buraları asker ve mühimmat göndererek takviye etmiştir.¹³ Osmanlı yönetimi Kerç boğazında Yenikale ve Temrek kalelerinin yapım ve tamiri ile iktifa etmemiş, Karadeniz ve Azak denizi kıyılarında yer alan kalelerin de tamirini yapmıştır.¹⁴

1.2.Yenikale'nin İnşaatı (1702-1707):

Azak kalesinin elden çıkması ile birlikte Karadeniz'de Rus tehlikesine karşı Kerç'te bulunan Serasker Ali Paşa, Kuban nehrinin denize döküldüğü yere 24 Mayıs 1697 tarihinde Açu kalesi inşaatına başlamış ve çok yoğun bir çalışma sonucu kale inşaatı 40 günde tamamlanmıştı (13 Zilhicce 1108/3 Temmuz 1697).¹⁵ Ancak bu kale ile Kuban nehri yoluyla Taman adasına geçişler kontrol edilebiliyordu. Kerç boğazını denetim altına alabilmek için mevcut kalenin yetersiz geldiği bilinmekteydi. Ayrıca Kerç boğazının Azak tarafından girişinde bir kale yapılması güvenlik açısından daha önemliydi. Nitekim Kırım Hanı Devlet Giray ve Kırım ahalipleri, Rus tehdidine karşı Kerç boğazının mutlaka kapatılması gerektiğini gönderdiği arzlarında ifade etmekteydi. Aslında buraya bir kale inşaatı bir müddetten beri planlanmakla birlikte erteleniyordu. Kale yeri önce deniz içine döküntü üzerine planlanmış ise de yoğun kumdan dolayı bundan vaz geçilmiştir. Ancak yapılacak kalenin bir tarafı hem deniz kıyısında hem de deniz içine döküntü de yapılacağı için bu konuda mahir olduğu bilinen Humbaracı Osman buraya tayin olunmuştu. Hatta Humbaracı Osman, halihazırda Bağdad tarafında bir nehir kenarında kale yapımı için görevli iken acil olarak İstanbul'a dönerek buradan Kerç boğazına gitmesi emredilmişti. Nitekim bu emir doğrultusunda Humbaracı Osman'ın Kerş'e giderek yeni kalenin yapım yerini belirlediği ve keşif çalışmasında bulunduğu anlaşılmaktadır.¹⁶

Yenikale inşaatı yapımının 1702 yılında başlanması için Kefe Beylerbeyi Abdurrahman Paşa'ya emirler gönderilmiştir. Bundan kısa süre önce Kerç boğazının Kefe ve Taman tarafındaki bir çok kalenin tamir edilmesi istenirken, Yenikale'nin inşaatının mühim olduğu ifade edilerek diğerlerinin tehir edilmesi yoluna gidilmişti. Hatta Kaptan Canım Hoca Mehmed Paşa'nın Kefe'ye giderek Akıntıburnu'nda inşa edilecek kale hizmetinde bulunmasının elzem olduğu belirtilmişti. Özellikle gemi geçişlerine mani olmak için kalenin deniz tarafında doldurulması gereken mahalle taş nakli gerçekleştirilecekti.¹⁷

Rusya'nın sulh şartlarını sürekli ihlal etmesi ve Karadeniz'e çıkma ihtimaline karşı Kerç boğazında yapılması planlanan kalenin bir an önce başlaması gerekiyordu. Kale inşaatı için bina nazırlığına Üsküdarlı Mustafa Ağa tayin olunmuş, yine İstanbul'dan Kaptan Canım Hoca Mehmed Paşa 17 çekdiri, altı kalyon ve başarda ile kale inşaatı hizmeti için Kerç tarafına gönderilmişti. Kaptan Paşa ile birlikte çekdirilerde altışar forsa görevlendirilerek,

12 *Tolstoy'un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu*, (Notlandırıcı ve Önsöz:M.R.Arunova-F.S.Oreškova), (Çev. İbrahim Allahverdi), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2009, s. 108.

13 Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1640-1774)*, C. IV, (Çev. Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2005, s. 248; Selim Hilmi Özkan, "XVII. Yüzyılın Sonları ile XVIII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı-Rus İlişkileri ve Karadeniz'in Güvenliği Meselesi", *Karadeniz Araştırmaları*, III/14, Ankara 2007, s. 5-6.

14 *Mühimme Defterleri*, (BOA.MD). nr. 114, s. 107; Temrek Kalesi; I.Selim döneminde yapılmaya başlanmış ve ancak I.Süleyman'ın saltanatı zamanında tamamlanmıştır. *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 7.Kitap-2.Cilt, (Haz. Seyit Ali Kahraman), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011, s. 598-600.

15 Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme, İnceleme-Metin (1106-1133/1695-1721)*, Haz. Mehmet Topal, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara 2018, s. 366-367; Yücel Öztürk, "Osmanlı Karadeniz'i Hakkında Bir Risale", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı 13 (Bahar 2007), Ankara 2007, s. 88-89.

16 "Kerş ve Taman boğazının mücededen bir kal'a binâsıyla seddi ziyâde lâzım olduğun bundan akdem Kırım Hanı Devlet Giray arz ve Kırım ahâlisi dahî mahzar etmeleriyle kal'a binâsında mahâret-i kâmile olan Humbaracıbaşı Osman ma'rifetiyle mahalli keşf ve tahmîn olunduktan sonra...", MD. nr. 112, s. 188, 190; *Maliyeden Müdevver Defterler (BOA. MAD)*. nr. 2945, s. 148-149.

17 "Mukaddemâ me'mûr olduğun Kefe ve Kerş ve Taman kal'alalarının ta'mirini te'hîre koyup mükemmel ve mürettep kapun Akıntıburnu demekle ma'rûf mahalle gelüp...", MD. nr. 114, s. 123, 143.

bölgeye vardıklarında Lağımçıbaşı Mehmed'in kılavuzluğunda kale bina olunacak yerlerin etrafına hendekler kazmaları tembih edilmişti. Yenikale inşaatı için ihtiyaç olan malzeme ve amelenin tedariki uygun olan yerlerden yapılacaktı. Planlamaya göre sandal, tonbaz ve bot kayıkları ile döküntü mahalli için taşlar taşınacağı gibi bölgeye sevk edilen marangoz, kalafatçı, burgucu ve bıçkıcılar döküntü için suya yatırılacak sandıkları hazırlayacaklardı. Ancak sahadaki durum istendiği gibi gitmeyerek Yenikale inşaatı keşif çalışmasından neredeyse bir yıl sonraya kalmış ve işe ancak 24 Mayıs 1703'te başlanabilmişti.¹⁸

Yenikale inşaatı bu tarihte başlamış olmakla birlikte işler yine planlandığı gibi gitmemiş ve çalışma çok yavaş ilerlemiştir. Nitekim Kerç boğazında yapılacak kaleler nazırlığına tayin olunan eski Bostancıbaşı Mustafa Ağa'ya gönderilen bir fermanda, inşaatın durumu hakkında bilgi alınamadığı, ihtiyaç duyulan her türlü levazım, mühimmat ve amelenin gönderildiği, kalenin yapımı konusunda acele edilmesi gerektiği tekrar hatırlatılmıştı.¹⁹ İşin ehemmiyetini ve nazik durumunu gösteren diğer bir belge ise 1703 yılı için Açu kalesine gönderilen malzemelerin, ani bir karar ile Yenikale inşaatına sevk edilmesiydi. Açu kalesi, 1697 yılında yapılmıştı. Ancak kalenin zemini ve yapımı sırasında kullanılan malzemeden dolayı sık sık tamirata konu olduğu belgelere yansımıştır. Buradaki kale inşaatı Açu kalesindeki tamirattan daha önemli görülmekteydi. Hatta Açu kalesi tamirati için havale olunan 6.000 kuruş dahi, Yenikale masrafları için ayrılmıştı.²⁰

Kerç boğazında Yenikale inşaatının 1702 yılında başlanabilmesi için Humbaracıbaşı Osman Ağa tarafından ilk keşif çıkarılmıştı. Kale; Kerş ve Taman arasında Kerş tarafına 5 mil (9.280 mt), Taman tarafına 13 mil (24.128 mt)²¹ uzaklıkta ve 2,5 kulaç (3,80 mt)²² suyun içinde yapılacaktı. Kalenin dört tarafı da 100'er zira (75,8 mt)²³ uzunluğunda, her bir tarafına da 10 zira uzunluğunda, 20 zira eni ve 8 zira boyu olmak üzere 10'ar hendek yapılacak, hendekler 2 ziradan 5 ziraya kadar suyun dibinde olacaktı. Hendekler kış mevsiminde gelen buzdan etkilenmemesi için sudan yukarı 6-7 zira yüksek olacaktı. Buna göre duvarlarının eni de 20'şer ziradan 3.600 zira olacaktı.

Kale inşaatına malzeme taşımak için 10 çekdiri ve iki kalyon istihdam edilecekti. Kale binası için kullanılacak taşlar Kefe beylerbeyi tarafından tedarik edilecekti. Hatta Kefe beyi, taşlarının tedariki için Kuban tarafında bulunan harabe bir kalenin taşlarını kullanma iznine de sahip olacaktı. Meşe veya çam tahtası Çerkes yakasından, burada bulunmadığı takdirde Sinop ve Çayağzı tarafından kesilip nakledilecekti. Bir tür eğri ağaç olan praçol²⁴, meşe balvanı ve kuşaklık ise yakın yerlerden veya bulunmazsa Sinop tarafından kesilip nakledilecekti.

Tablo-1: Kale inşaatı için gerekli taş ve kereste

Malzeme Adı	Adet	Uzunluğu	Eni	Boyu	Tedarik edileceği mahal
Taş	200.000	2 zira	1,5 zira	1,5 zira	Kuban
Meşe/Çam Tahtası	40.000	16 zira	0,5 zira	4 parmak	Çerkes/Sinop
Pračol	30.000	5/6 zira		0,5 zira	Sinop
Meşe balvanı	30.000	16 zira	2 karış		Sinop
Kuşaklık	15.000	15 zira	1 karış		Sinop

18 MD. nr. 112, s. 328; MD. nr. 114, s. 136; "...Azak Denizi'nde ve gerek Karadeniz'de emn [ü] râhat ve düşmene i'timâd kalmayup bir mahall-i fursatda sulhı fesh idüp sefâyin-i menhûsasıyla Karadeniz'e hurûc itmek ihtimâlini def' için tedârüki görülmek mühimmât-ı dîniyyeden olmağın memerri olan Kırım Adası nihâyetinde vâki' Kerş Kal'ası'ndan üç sâ'at yukarı Çoçka Burnu mukâbelesinde bir müstahkem kal'a binâsının lüzûmî olmağın...", Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, a.g.e., s. 706; Râşid Mehmed Efendi, a.g.e., C.1, s. 619; Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704), (Haz. Abdülkadir Özcan), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000, s. 212.

19 "...İlâkin zikr olunan kal'alar ve döküntü mahalline henüz mübâşeret olunup olunmadığı i'lâm olunmayup...", MD. nr. 114, s. 201.

20 "...İlâkin Kerç batısında Akıntıburnu'nda binâ olunacak kal'anın levâzımı cümleye takdim olunmak muktazî olmağın...", MAD. nr. 2510, s. 48; MAD. nr. 3992, s. 515; Bab-ı Defteri Büyük Kale Kalemi Defterleri (D.BKL.d) nr. 32267, s. 4.

21 Osmanlı'da deniz mili 1.856 metredir. Ünal Taşkın, Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2005, s. 149.

22 Osmanlı mimarisinde kulaç 1,516 cm'ye tekabül etmektedir. Cengiz Kallek, "Kulaç", DİA, C. 26, Ankara 2002, s. 354.

23 Osmanlı mimari arşını 75,8 cm olarak standartlaşmıştır. 100 zira 75 metre olarak ele alınabilir. Mehmet Erkal, "Arşın", DİA, C.3, İstanbul 1991, s. 412.

24 Praçol; aslen İtalyanca bir kelimedir. Dik veya eğik olarak diğer ağaç üzerine konularak bir köşe teşkil eden herhangi bir ağacı diğerine bağlamak için demir veya ağaçtan yapılan köşeli veya yarım dikdörtgen şeklinde birbirine bağlayan bir kolu bir tarafa diğer kolu diğer tarafa civatalanarak güçlendirilir. Kamûs-ı Bahri(Deniz Sözlüğü), Der. Süleyman Nutki, haz. Mustafa Pultar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s. 234.

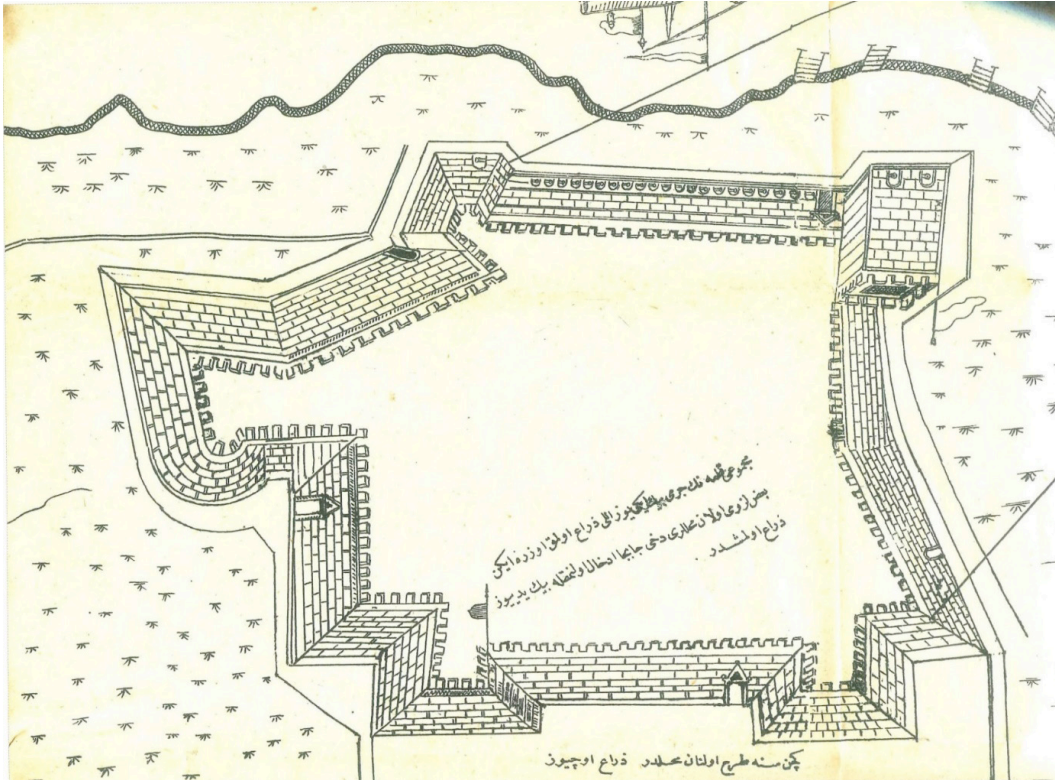
Kale yerinin Kefe'ye uzaklığı 100 mil olup ihtiyaç duyulacak kireç ve odun miktarı şimdilik belli değildi. Ancak kireç yakmak için gerekli odun Kırım tarafından gemilerle nakledilip ve kale yakınında uygun bir mahalde yakılacaktı. Kale inşaatı için taş ve kerestenin hesabı da henüz yapılmamıştı. Ayrıca bunların tedarik edileceği yer de belirlenmemişti. Zira taşların yeniden kesilip nakledilmesi veya Taman tarafında harap olunan kalede mevcut taşların da nakledilmesi mümkündü. Yine keresteler Çerkes dağlarından veya daha yakın mahallerden de tedarik edilebilecekti. Bunun Kefe Beylerbeyi ile Kırım Hanı Devlet Giray'ın ve bu konuda vukufu olanlar ile istişare sonucu belirlenmesine karar verilmişti.

Humbaracı Osman Ağa'nın tahminlerine göre, Yenikale inşaatı şayet havalara uygun olup fırtına gibi maniler olmazsa üç yılda tamamlanabilecekti. Kale inşaatında yıllık 6'şar ay çalışacak 500 nefere aylık 40 akçeden 90.000 kuruş (10.800.000 akçe) ücret ödenecekti. Amele dışında taş, kereste, demir, kurşun gibi malzemelerin tedarik ücreti ise 412.691.666 kuruştu (49.523.000 akçe). Yine miktarı ve ücreti henüz öngörülme-yen odun, kireç, taşıma ücretleri 5.000 akçedir. Böylelikle ilk etapta kalenin tahmini maliyeti 544.358.3 kuruş (65.323.000 akçe) olarak hesap edilmişti.²⁵

Kale inşaatı için tedarik olunacak mühimmat, kireç, kerestelerin kullanıma uygun olması gerekmektedir. Bu sebeple gerek malzemelerin alınacağı mahallerde ve gerekse Yenikale'ye nakl edildikten sonra muayene ve müşahade işlemleri için eski mimar Ahmed'in damadı Mustafa mübaşir tayin olunmuştu.²⁶

Yenikale inşaatına Mübaşir Mustafa ve Humbaracıbaşı Osman'ın yanlarında bulunmak üzere İstanbul'dan 5 marangoz, 40 bıçkıcı, 20 bıçkı, 4 meşk ve musluk gemiyle gönderilmiş ve bunların ücretleri de İstanbul Gümrük Emni tarafından verilmişti.²⁷

XVIII. Yüzyıl Başlarında Yenikale Planı

(Hakan Kırımlı&Nicole Kançal-Ferrari, *Kırım'daki Kırım-Tatar Mimari Yarıgaları*, s. 709).

25 MAD. nr. 2945, s. 148-149; AE.SMST-II, nr. 15454; Anonim Osmanlı Tarihi'nde kalenin tahmini maliyetinin 762,5 kese (317.708,3 kuruş/38.125.000 akçe) olduğu belirtilmektedir. *Anonim Osmanlı Tarihi*, s. 212.

26 MAD. nr. 2945, s. 122.

27 MAD. nr. 2945, s. 151-152.

Yenikale için Humbaracı Osman Ağa'nın 1702 yılındaki keşfine rağmen kale inşaatına bir türlü başlanamamıştı. Ertesi yıl Lağımçıbaşı Mehmed Ağa'nın kardeşi Mustafa Ağa ile Kırım Hanı Devlet Giray'ın tayin ettiği Ahmed Ağa tarafından yeni bir keşif hazırlanmıştı. Kalenin öncelikle deniz ortasında bir yere yapılması öngörülmüş ise de burasının kum olması hasebiyle temel yapma imkanı olmadığından Akıntıburnu tarafında olmasının uygun olacağı hususunda karar kılınmıştı. Yine yapılan keşif ve tahminlere göre kalenin inşaatının birkaç seneden önce tamamlanamayacağı bildirilmişti.²⁸ Daha önce belirttiği gibi kale inşaatına bina nazırı olarak eski Bostancıbaşı Mustafa Ağa tayin olunmuştu. Mustafa Ağa kale inşaatı için her türlü mühimmat, levazım ve amele tedarikini yapacaktı. Bu minvalde Eflak-Boğdan'dan baltacı ve cerehorlar gelecek, Çerkes tarafından kereste kesilip nakledilecek, kireç, kireç yakıcı, taş, amele yakın mahallerden temin edilecekti. Kefe Beylerbeyi Abdurrahman Paşa da kapı halkı ile birlikte kale hizmetine görevlendirilmişti.²⁹

Kalenin alanı bu defa tüm çevresi 2.000 zira (1.500 mt) olarak planlanmış, kara tarafına üç tabya ve deniz tarafına ise bir kule yapılması ve bunun içine de 40 kadar şayka topu yerleştirilmesi öngörülmüştü. Kalenin deniz tarafına kalyonların geçişine mani olmak için döküntü yapılması planlanmıştı.³⁰ Döküntü³¹ yapılacak kısmın uzunluğu 3,5 mil civarındadır. Burası Azak denizinin en sığ kısmı olup derinlik zaman zaman 1,5 kulaça kadar inmekteydi. Döküntü ise deniz derinliği 20 ziraya kadar yerden döktürülmeye başlanacak ve su yüzeyine doğru 8 zira kalacaktı. Döküntünün üzerinden kayık geçmesi mümkün olmayacaktı. Döküntü üzerine yapılacak sandıkların her birinin uzunluğu 6 zira, eni 4 zira ve derinliği 6 zira olmak üzere 200 sandık çakılacaktı. Eğer tabya binası yapmak iktiza ederse 150 sandık daha yaptırılacaktı. Döküntü, kalenin deniz tarafına güvenlik amacıyla yapılacaktı.³²

Yenikale'nin 2.000 zira olan çevresi yanında temeli toprak üzerinde eni 6 arşın ve derinliği ise 1,5-2,5 zira arasında değişmekteydi. Kale duvarları boyu 10 zira olmakla birlikte 3 ziraya kadar şev duvar şeklinde inmekte, ayrıca destek ve payeler yapılacaktı. Desteklerin boyu 10 zira ve kalınlığı 1,5 zira olmak üzere ve iç taraftan birbirine mesafesi 10 zira olacaktı. Payelerin yüksekliği de 15 zira ve eni 10 zira ve kalınlığı 2,5-1,5 ziradır. Kalenin hendeği toplam 40 arşın ve eni 10 ziradır.

Tablo-2: Döküntü üzerine yapılacak 550 sandık için gerekli malzeme

Malzeme	Miktar	Açıklama
Balvan	11.500 adet	Her biri bir kuruş
Balvan-ı Diğer	6.600 adet	Behar danesi 1 kuruş
Rumeli	31.900 adet	Behar danesi 1 kuruş
Tahta	66.000 adet	Behar zira 5 akçe
Toplam	20.840 kuruş	

28 MAD. nr. 4355, s. 10 (19 Z.1114/6 Mayıs 1703); "kal'anın itmâmı bir senede mümkün olmadığı inhâ etmeleriyle...", Râşid Mehmed Efendi, a.g.e, s. 722; Bazı kaynaklarda kale inşaatının 5 sene sürdüğü ifade edilmektedir. Defterdâr Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiat, Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*, Haz. Abdülkadir Özcan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 743.

29 "...binâsi ferman olunan kal'aların bir gün evvel binâsına mübâşeret eylemek üzere mukaddemâ sen müstekillen binâ nazırı ta'yin ve yanına kâtip dahi nasb olunup...", MD. nr. 114, s. 201-202.

30 MAD. nr. 4355, s. 10; "...boğaz-ı mezbûreden kalyon geçmemek için döğündü itdirilmek üzere tasmîm...", Defterdar Sarı Mehmed Paşa, a.g.e, s. 743; Anonim Osmanlı Tarihi, s. 212.

31 Deniz yüzeyine yakın küme küme veya dizi halinde olan kayalardır. *Kamûs-ı Bahrî (Deniz Sözlüğü)*, s. 77.

32 MAD. nr. 4355, s. 10; Yücel Öztürk, a.g.m., s. 84.

Tablo-3: Yenikale inşaatı için gerekli malzeme

Malzeme	Miktar	Fiyat	Toplam
Praçol	55.000 adet	9 akçe	4.125 kuruş
Üstübü	1.100 kantar	264 akçe	2.420 kuruş
Katran	5.500 kıyye	125 akçe	187,5 kuruş
Zift	1.100 kantar	180 akçe	1.650 kuruş
Balvan	3.000 adet	1 kuruş	3.000 kuruş
Tahta	4.000 adet	1 kuruş	4.000 kuruş
Kireç	354.000 kantar	24 akçe	70.800 kuruş
Demir	2.200 kantar	6 kuruş	13.200 kuruş
Kurşun	150 kantar	10 kuruş	1.350 kuruş
Torba	4.000 adet	48 para (deste)	480 kuruş
Ağaç kürek	4.000 adet	7 akçe	233 kuruş
Kazma	3.000 adet	28 akçe	716,5 kuruş
Toplam			102.160 kuruş

Tablo-4: Yenikale inşaatı için gerekli amele

Amele	Nefer	Yevmiye(Akçe)	Toplam (kuruş)
Baltacı	200	40 akçe	12.000
Taş yontucu	200	40 akçe	12.000
Irgad	500	30 akçe	22.500
Bıçkıcı	20	40 akçe	1.200
Kireç yakıcı	30	40 akçe	1.800
Duvar yapıcı	500	40 akçe	30.000
Toplam	1.450		79.500 kuruş

Söz konusu ameleler kale inşaatı için yılın 180 günü çalışacaktır. Taş yontucuların 50 neferi İstanbul'dan gönderilecek olup diğerleri mahallinden temin edilecektir. Irgadların tamamı, duvar yapıcıların 460 neferi mahallinden bulunacak, baltacılar, bıçkıcılar, kireç yakıcılar ve duvar yapıcıların 40 nefer kalfası İstanbul'dan gönderilecektir.

Ayrıca bunların dışında küskü, çelik, meşk, musluk, destere, burgu, balta keseri, saka beygiri gibi muhtelif ihtiyaçlar da İstanbul'dan gönderilecektir. Ayrıca Tatar köylerinden tedarik edilmek üzere kum ve taş çekmek için 500 araba hazırlanacaktır. Yapım işlerini takip için 20 nefer mutemed tayin edilecektir.

Yenikale inşaatına 1703 yılında başlanmış olup, ancak bir kısmı yapılmış kalan kısımlar ise sonraki yıl bahara bırakılmıştır. Lağımçıbaşı Mehmed Ağa'nın kardeşi Mustafa Ağa'nın 1703 yılında hazırladığı keşfe göre Yenikale yapımı için mühimmat, amele, gemi vs. toplam ücreti 272.500 kuruştur (43.600.000 akçe).³³

Tablo-5: Yenikale için Çerkes tarafından kesilip nakl olunacak kereste

Malzeme	Miktar	Ücret
Balvan-ı Kebir	14.500 adet	19.000 kuruş
Balvan-ı Vasat	6.600 adet	1.066 kuruş
Rumeli	31.900 adet	2.140 kuruş
Tahta	66.000 zira	2.750 kuruş
Tahta (ikinci defa)	8.000 adet	800 kuruş
Toplam		25.750 kuruş

33 MAD. nr. 4355, s. 10-15.

Akıntıburnu'nda Yenikale ile Taman tarafında Temrek kalesinin inşaatı aynı zamanlarda başlamıştı. Söz konusu kale inşaatlarının masrafları önemli miktarda hazineden karşılanmıştı. Kale inşaatları için Kırım tarafından tedarik olunan mühimmat ve masraflar için 50.000 kuruş, İstanbul'dan gemiler ile götürülen mühimmat ve amele ücreti 20.125 kuruş, Filibe ve Samakov civarından alınan demir için 1.000 kuruş, Eflak tarafından gönderilen baltacı ve cerehor ücreti 1.500 kuruş, kazalardan 100 ırgadın ücreti 3.000 kuruş olmak üzere toplam 92.128 kuruşun 70.178 kuruşu nakden, 20.000 kuruşu ise takas ve havale yoluyla ödenmişti.³⁴

Kale inşaatında istihdam edilecek 200 baltacı ile 200 cerehor Eflak-Boğdan taraflarından gönderilmiş olup, 100 nefer ırgad ise Karasu, Balçık, Varna, Mankalya, Hacıoğlupazarı ve Misivri kazalarından gönderilmişti. Irgadlara günlük 20 akçe ödenmiş ve bunların ücretleri kazaların tekaliflerinden takas olunmuştu. Irgadlar kazalarından Bergos iskelesine geldiklerinde buradan gemi ile nakl edilmiş ve gemiye taşıma ücreti olarak 300 kuruş ödenmişti. Söz konusu ırgadların üç aylık ücreti peşin verilmiş olup çalıştıkları sürece katip Veli tarafından deftere kayıtları yapılmış ve masrafları hazineden karşılanmıştı. Yenikale inşaatına Bina Emini olarak da Mustafa tayin olunmuştu.³⁵

Tablo-6: Yenikale inşaatı için ırgad tedarik edilen kazalar³⁶

Kaza	Nefer
Karasu	10 nefer
Balçık	25 nefer
Varna	20 nefer
Mankalya	10 nefer
Hacıoğlupazarı	30 nefer
Misivri	5 adet
Toplam	100 nefer

Bu malzemelere ilave olarak kale inşaatı için 1.000 vürdinar ihtiyacı olduğu tespit edilmişti. İstanbul'dan daha önce Kefe kalesi tamiri için 1.000 vürdinar gönderilmesi istenmiş olup ancak bu kalenin tamiri tehir edilmişti. Söz konusu kaleye gönderilen vürdinarın bu defa Yenikale'ye gönderilmesi emredilmişti. Ancak İstanbul'dan vürdinarların henüz gönderilmediği anlaşıldığından bu defa Çerkes tarafından kesilip nakl edilmesi emredilmiş ve bunların ücreti olan 80.000 akçe İstanbul'dan gönderilmişti.³⁷ Kale binası hendekleri için 55.000 praçol ihtiyaç olup, bunun 12.000'i İstanbul'dan tedarik edilerek gönderilmişti. Ancak kalan 43.000 praçol Bina Emini Mustafa Ağa tarafından ise Çerkes dağlarından kesilip nakl olunmuştu.³⁸ İstanbul'dan gönderilen 12.000 praçol Tersane Emini tarafından tedarik edilip kale inşaat mahalline 4 şayka ile gönderilmiş, taşıma ücreti İstanbul gümrük malından ödenmişti.³⁹ Kefe için bunların dışında da bazı mühimmat İstanbul'dan gönderilmekle birlikte bunlar bilahare Yenikale binası yapımının öncelik arz etmesi dolayısıyla buraya gönderilmişti. Yine Açu kalesi için Samsun, Sinop ve Ünye taraflarından alınan 5.000 şarapoluk kereste 10'ar akçe taşıma ücreti verilerek 4 gemi ile Yenikale ve Temrek kalesi inşaatına gönderilmişti.⁴⁰ Samakov, Filibe ve Tatarpazarı'ndan 1.100 kantar ve Samakocuk'tan 200 kantar olmak üzere 1.300 kantar demir alınmış ve bunlar İstanbul'dan gönderilen bir gemi ile Bergos iskelesinden Yenikale inşaatına nakl edilmişti.⁴¹ Samakov, Filibe ve Tatarpazarı tarafından alınan 1.100 kantar demir ve toprağın ücreti olan 3.000 kuruş cizyedar Osman tarafından verilmişti.⁴²

34 "Kerş ve Taman boğazında mücededen binâ olunmak fermân olan Temrek kal'ası ve Akıntıburnu'nda mücededen binâ olunacak kal'anın bir gün evvel binâsına mübâşeret olunmak lâzım gelmekle...", MAD. nr. 3455, s. 21-22; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, a.g.e, s. 743.

35 MAD. nr. 3455, s. 22; İbnül Emin, Dahiliye(İE.DH). nr. 1902; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, a.g.e, s. 743.

36 MAD. nr. 3455, s. 27.

37 "Lâkin henüz mübâya'a ve tedârîki olunmayup...", MAD. nr. 3455, s. 24.

38 "Asitane'den tedârik ve irsâli fermân olunan elli beş bin adet praçoldan on iki bin adedi tedârik ve irsâl olunup...", MAD. nr. 3455, s. 31.

39 MAD. nr. 3455, s. 31.

40 MAD. nr. 3992, s. 517.

41 Bergos iskelesinde demir hazır olmasına rağmen İstanbul'dan gönderilecek gemiler gecikmişti. Bunun için Asitane Kaymakamı ve Defterdar vekili ikaz edilmişti. MAD. nr. 2510, s. 83.

42 İbnül Emin, Askeriye (İE.AS). nr. 3679.

Tablo-7: Yenikale inşaatı için Mustafa Ağa tarafından İstanbul'dan gönderilen mühimmat⁴³

Mühimmat	Miktar	Mühimmat	Miktar
Çelik	156 kıyye	Destere	50 adet
Torba	4.000 adet	Burgu	50 adet
Ağaç kürek	8.000 adet	El Desteresi	50 adet
Demir kazma	5.500 adet	Meşk	6 çift
Keser	50 adet	Musluk	6 adet
Odun baltası	300 adet	Kibre	30 adet
Çelik Keser	10 adet		

Yenikale binasına memur olan eski Bostancıbaşı Mustafa Ağa'nın maaşı yevmiye 15 kuruş, yanında görevli mühimmat, ücret, yevmiyeleri kaydetmekle görevli Veli Halife'nin ise 3 kuruş olarak belirlenmişti. Harcırahları ise Mustafa Ağa'nın 1.000 kuruş ve halifenin ise 300 kuruştur.⁴⁴

Yenikale inşaatı için 1703 yılında Bina Emini eski Bostancıbaşı Mustafa Ağa'nın hesabına göre hazine-i amire ve bazı mahallerden havale olunan miktar 70.753,5 kuruştur. Söz konusu meblağdan kale inşaatı için satın alınan mühimmat ücreti, İstanbul'dan gönderilen kireççi, taşçı, marangozlara verilen ücretlerin yarısının toplamı 20.139 kuruş, bina emini, mimar, halifelerin maişetleri, taşçı, kireççi, demirci, araba vesair inamat, odun alımı, odun ve kereste kesimi için Nureddin Sultan'ın maişeti, masrafı ve diğer bazı harcırahlar 20.770 kuruş olup bunların toplamı 40.909 kuruştur.⁴⁵

Yenikale inşaatı 1704 yılında önceki yıl kaldığı yerden devam etmişti. Kale inşaatında istihdam olunan donanma gemilerinin başında Vezir Osman Paşa, Kaptan Canım Hoca Mehmed Paşa ve İstefeli Hasan Paşa'lar bulunmaktaydı. Kaplan Giray Sultan geçen yıl olduğu gibi Çerkes tarafından kereste kesim ve nakli ve eski Kefe Valisi Murtaza Paşa da yine inşaatı yardım için görevlendirilmişlerdi.⁴⁶ Kale mimarı Lağımçıbaşı Mehmed Ağa'nın verdiği bilgiye göre kale binasının tamamı 2.000 zira (1.500 mt) olmak üzere başlanmış, deniz kıyısında kara tarafının hendekleri derinliği 3 ila 8 zira, genişliği 15 ila 30 zira arasında kazılmış ve bu şekilde bırakılmıştı. Ayrıca deniz tarafında 280 zira olan yere top koymak için çevresi 500 zira olan bir şanis yaptırmak için keşif çıkarılmıştı. Bunun tahmini maliyetinin 60 yük akçe olacağı hesaplanmıştı.⁴⁷

Yenikale inşaatına ilave olunan şanis karşısına deniz içine döküntü yapılması kararlaştırılmıştı. Döküntü yapılacak mahallere 300 sandık için gereken kereste Çerkes dağlarından kesilip ve Kuban suyu yoluyla nakl ettirilmesi planlanmıştı. Bunun için Kaplan Giray Sultan'ın yardımı ile kereste kesim ve naklinde istihdam olunan Çerkes ahalisine bahşiş ve masrafları için 2.500 kuruş verilmişti. Ayrıca kereste taşımak için 20 çekdiri 6 ay boyunca çalışmıştı. Ayrıca bunun dışında Eflak ve Boğdan'dan 140 prestoyka ve 150 baltacı yanında bazı mühimmat masrafları, kaleye getirilecek su için yapılacak su yolları ile birlikte 25.000 kuruş masraf öngörülmüştü.⁴⁸

1704 yılı başlarında Yenikale inşaatına taş, kum, kireç nakli gibi hizmetlerde istihdam olunmak üzere Eflak'tan 100 öküz arabası ve 250 cerehor, Boğdan'dan 50 öküz arabası ve 150 cerehor talep edilmişti. Öküz arabalarına aylık 1.000 akçe verilmiş olup ancak arabalarının sağlam ve kuvvetli, öküzlerinin ise güçlü, genç olması, yaşlı ve hastalıklı olmaması şart koşulmuştu. Yine cerehorlara ise aylık 5 kuruş ücret verilmişti.⁴⁹

43 MAD. nr. 3455, s. 25.

44 "Bostancıbaşı-i sâbık Mustafa Ağa kullarının miktar-ı ma'âş için yevmiye on beşer kuruş ve başmuhâsebeden ta'yin olunan halife kullarına yevmi üçer kuruş ta'yin olunmak...", MAD. nr. 3455, s. 30, 43.

45 Kefe Beylerbeyi Abdurrahman Paşa'nın damadı Mimar Mustafa'nın zimmetinde kalan 4.500 kuruş hariç 25.000 kuruş da Kefe muhafazasında olan yeniçerilere mevacib olarak havale olunmuştu. MAD. nr. 3455, s. 33.

46 Defterdar Sarı Mehmed Paşa, a.g.e, s. 839; Anonim Osmanlı Tarihi, s. 282.

47 "kal'a-i mezbûrun cirmi 2.000 zira' olmak üzere mübâseret olunup leb-i deryâya varınca kara tarafının hendekleri mecmû'î 3'ten 8 zira varınca amik ve arzı 15'ten 30 zira'a varınca hafr olunup bundan mâ'adâ deryâ tarafı 280 zira' yer olup yalı tarafında toplar vaz' olunacak mahall için hafr olunan hendek dâhilinden deryâ ve kara tarafı cirmi 500 zira' olmak üzere bir şanis yaptırılmak üzere tahmin olunup hâli üzere kalmıştır", MAD. nr. 3455, s. 35.

48 "Bu takdirce vilâyet-i Eflak ve Boğdan 'dan lâzım gelen ücretleri cizyelerine takas olunmak üzere ihrâcî lâzım gelen 140 nefer prestoyka ve 150 nefer baltacı ücretleri ile vesâ'ir levâzım ve mühimmâtı ve kal'a-i mezbûre gelecek su yolları masârıfı ile 25.000 kuruş masârıf ile olur.", MAD. nr. 3455, s. 38.

49 MAD. nr. 3455, s. 38, 42-43.

Yenikale binasının tekmi için duvar yapıcı ve neccar ihtiyacı hasıl olmuştu. Bunların kargir ve duvar binası işine vakıf, çocuk, hasta, engelli olmayıp ve yanlarında aletleri ile birlikte olmak üzere 150 duvar yapıcı ve neccarın Midilli'den gönderilmesi emredilmişti. Söz konusu amelelere günlük 40'ar akçe yevmiye bina emini tarafından, devlet tarafından da bir defaya mahsus olmak üzere 5'er kuruş harcırah verilecek olup 6 ay süreyle istihdam olunacaklardı.⁵⁰

Daha önce Akıntıburnu'nda yer alan Yenikale'de inşaatı başlanmış olan döküntünün ikmali için taşlar bot kayıklarıyla taşınıyordu. Bunun için taş taşımak üzere bot kayıklarında kürek çekecek yine sağlam, güçlü 140 kürekçi prestoyka Eflak'tan gönderilmişti. Bunlara istihdamları süresince aylık 5 kuruş Eflak cizyesi malından takas yoluyla ödenmişti.⁵¹ Yine döküntü inşaatını tamamlamak için gereken sandıkların Çerkes tarafından kesilip nakl olunan keresteleri için Boğdan'dan 150 baltacı gönderilmişti. Söz konusu baltacıların da yaşlı ve hasta olmaması, sağlam olması şart koşularken bunlara da hizmette oldukları sürece aylık 5'er kuruş ücretleri Boğdan cizyesi malından takas olunmuştu.⁵² Döküntü mahalline konulacak sandıklar için Kefe'de bulunan 8 firkate iktifa etmeyeceğinden talep üzerine ilave 10 firkate İstanbul'dan gönderilmişti.⁵³

Yenikale'de döküntü tekmi için gereken sandıklar için 2.000'i Şile'den ve 2.000'i ise Taşköprü'den 4.000 praçol kesilip nakl olunmuş, bunların her birine 32 para ödenmişti.⁵⁴ Yine "saye" tabir olunan 10.000 meşe tahtası Bartın ve Gideros iskelelerinden Ömer Ağa'lar tarafından tahta başına 20 akçe taşıma ücreti verilerek Yenikale'ye gönderilmişti.⁵⁵ Söz konusu 10.000 meşe tahtasının nakli için bot kayıkları ve her birinde 7'şer oturak olmak üzere 10 sandal temini emredilmişti.⁵⁶ Döküntü inşaatına taşları nakl etmek için 7 bot kayığı ve 10 sandal Sinop taraflarında yeniden yapılmış ve diğer bir kısmı donanma-i hümayundan gönderilmişti.⁵⁷

Şanis binası ve döküntü yapımı için Kaplan Giray Sultan tarafından Çerkes yakasından kesilip nakl olunan kereste ve kireç yakma masrafları için 3.000 kuruş, İstanbul'dan gönderilen 3 dülger ve 60 taş yontucu için 1.500 kuruş olmak üzere toplam 4.620 kuruş hazineden gönderilmişti.⁵⁸ Bunlara ilave olarak Kaptan Osman Paşa tarafından şanis binası için iki künk döşeyici tayin edilmiş, bunlara harcırah olarak 80 kuruş verilmişti. Yenikale'de şanis ikmali için bugüne kadar 7.580 kuruş sarf edilmişti.⁵⁹

Yenikale için su yolları da bu inşaat kapsamında yapılmıştı. Kale içinde veya etrafında su bulunmadığı için yaklaşık çeyrek saat uzaklıkta olan bir pınardan su getirilmişti. Bu amaçla Ergiri kasrı kazasından 5 su yolcu burada istihdam olunmuştu.⁶⁰ Su yolu inşaatı için İstanbul'da 900 zira uzunluğunda kurşun boru döktürülmüştü. Ayrıca cephanede mevcut olan 3.408 vukiyye kurşun dökmecebaşı Osman'a teslim edilmiş, buna ilaveten 167 tahta dökülmüştü. Kapı ve mazgalları için ise 200 kantar kurşun borç olarak alınmıştı. Bu işlemler için Cebecibaşı Mustafa tayin olunmuştu.⁶¹

Yenikale inşaatı için Bina Emni Mustafa Ağa'ya hazine-i amireden 45.620 kuruş verilmişti. Mustafa Ağa, 1704 yılında kale, şanis, kereste, nakliye, odun, kömür, maişet, yevmiyeler olmak üzere 48.098 kuruş harcamıştı. Devam eden inşaatlar için 1.226 kantar demir, 49 vukiyye çelik, 871 vukiyye katran, 36.716 vukiyye üstübü, 37.009 vukiyye zift, 20.000 kantar kireç daha ihtiyacı olup, bunların da Kaptan Paşa tarafından bina eminine teslimi emredilmişti.⁶²

Yenikale'nin 1703 yılında başlamış olan inşaatı peyderpey devam etmekteydi. Kaptan Çerkes Küçük Osman Paşa kale inşaatının duvar kısımlarının tamamlayarak kaleye top, tüfek, cephane, zahire ve muhafız asker

50 "arabası kavî, muhkem, öküzleri güçlü ve kuvvetli, tuvânâ olup sabî, alfil, olmayup hizmete sâlih olmak şartıyla...", MAD. nr. 3455, s. 39, 42-43.

51 MAD. nr. 3455, s. 40.

52 MAD. nr. 3455, s. 40, 42-43.

53 "kal'a-i mezbûrde mevcûd olan 8 kit'a firkate yetmeyüp...", MAD. nr. 3455, s. 40.

54 MAD. nr. 3455, s. 41.

55 "Sâye ta'bir olunur meşe gemi tahtası...", MAD. nr. 3455, s. 41.

56 MAD. nr. 3455, s. 41.

57 MAD. nr. 3455, s. 42-43.

58 "Akıntıburnu'nda binâsına mübâşeret olunan kal'a önünde bu def'a yapılması ferman olunan şânis binâsı ve döküntü için...", MAD. nr. 3455, s. 44.

59 MAD. nr. 3455, s. 45.

60 Cevdet Askeriye (C.AS). nr. 7612.

61 MAD. nr. 3455, s. 45.

62 Buna göre hazineden 2.478 kuruş daha alacağı tahakkuk etmişti. MAD. nr. 3455, s. 48-51.

yerleştirilmişti (28 Ekim 1704).⁶³ Kale inşaatı için İstanbul'dan mühimmat ve amele götüren donanmanın mevsim ilerlemeden dönmesi gerekiyordu. Zira kış mevsimi yaklaştığında "kestane karası" denilen fırtına denizden sevkıyatı imkansız hale getirmekteydi. Nitekim 1704 yılında kale inşaat çalışmaları tamamlanarak İstanbul'a dönmekte olan donanma Kevken yakınlarında fırtınaya yakalanmış ve önemli zayıat verilmişti.⁶⁴

Yenikale inşaatı 1704 yılında tamamlanamadığından kalan kısımların ikmali için 1705 yılında Dergah-i Ali Kapıcıbaşılarından Ebubekir Ağa 1.000 kuruş harcırah verilerek bina emini olarak tayin olunmuştu.⁶⁵ Kale inşaatında mimar olarak Lağımcıbaşı Mehmed tayin edilmiş ve kardeşi Mustafa ile birlikte burada çalışmaya devam etmekteydi.⁶⁶ Yine daha önce Yenikale inşaatında katip olarak amele ve diğer masrafları kaydeden Veli Halife aynı göreve devam edecekti.⁶⁷ Ayrıca iki yıldan beri bilfiil inşaatı devam etmekte olan kale inşaatının ikmalinde istihdam olunmak üzere Kaptan Abdurrahman Paşa 19 çekdiri ve 10 kalyon ile birlikte Tersane-i Amire'den hareket etmişti. Bunlarla birlikte Sivas eyalet askeri Karadeniz'den gemilerle geçerek kale inşaatında istihdam için gönderilmişti. Söz konusu askerler yapılan hendeklere 100'e yakın büyük küçük top yerleştirecekti.⁶⁸ Yenikale inşaatının ikmali için 1705 yılında Kaptan Paşa ile 23.000 kuruş Bina Emni Ebubekir Ağa'ya, 10.000 kuruş da Kaplan Giray Han'a olmak üzere 33.000 kuruş hazineden gönderilmişti.⁶⁹

1705 yılında Vezir Osman Paşa tarafından Yenikale inşaatının ikmali için tedarik edilmesi gereken malzeme ve mühimmat keşfi çıkarılmıştı. Söz konusu kale inşaatı için yapılması gerekenler şunlardı:Deniz tarafına konulacak şayka topların üzerine 22 kemer yapımı, iki kat olarak baruthane yapımı ki tamamı 5.400 zira olacaktı. Yine 1.800 zira ebadında cephaneye yapımı, 14.000 zira uzunluğunda su yolu kemerleri yapımı, 6.400 zira üç sarnıç ve duvarları, 168 zira ebadında dört çeşme, 18.750 zira çamur ile hendek duvarı yapılacaktı. Bu inşaat malzemelerinin bir kısmı İstanbul'dan bir kısmı ise mahallinden tedarik edilecekti.

Kale ikmal inşaatı için 73.277 kantar kireç ihtiyacı bulunmakta, bunun 20.000 kantarı mevcut olup kalanı ise kantarı 19 akçeden 1.012.263 akçeye satın alınacaktı. Yine cephaneye binası için 620 ağaç, 1.500 elvah, 19.000 kiremit satın alınacak olup bunların ücreti 22.040 akçeydi. Bunlara ilave olarak demirci ocakları için 24.000 kıyye kömür ve teknelik, su yolları, iskelelikler için muhtelif malzeme⁷⁰ yanında Cephaneye Amireden 18.400 vukıyye demir gönderilmişti.⁷¹

Tablo-8: 1705 yılı Yenikale ikmal inşaatı için iktiza eden amele ve ücretleri:

Meslek	Nefer	Çalışma Günü	Yevmiye (Akçe)	Toplam (Akçe)
Duvarcı neccar	200	120	40	960.000
Neccar(iskele vs.)	10	120	40	48.000
Taş yontucu	40	150	40	240.000
Kalfa	5	150	60	45.000
Taş kırıcı	45	150	40	270.000
Demirci ocağı	10	120	36	12.960
Su yolcu	6	150	40	39.000
Mutemedat	20	150	40	120.000
Kireç yakıcı	10	120	40	48.000
Toplam	346			1.899.600

63 Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, a.g.e, s. 820.

64 "İlâkin yedek ta'bir olunan çekdiri ve bey gemilerinden dokuz adet çekdiri bir vecihle halâs olmayup ancak kapudan paşa süvâr olduğu başarda ve dokuz adet bey çekdirisi ol belâdan gücile necât buldu", Râşid Mehmed Efendi, a.g.e., s. 736-737; Anonim Osmanlı Tarihi, s. 288.

65 MAD. nr. 3455, s. 53; "Dergâh-ı âli Kapucubaşılarından Ebubekir'e hüküm ki; Kırım cânibinde Akıntıburnu'nda bundan akdem binâsına mübâşeret olunan Kal'a-i Cedid'in itmâmı için sen binâ emini ta'yîn ve me'mûr olmuşsundur". MAD. nr. 3455, s. 57.

66 MAD. nr. 3455, s. 57.

67 MAD. nr. 3455, s. 54..

68 "iki seneden berü binasına vaz'ı esâs olunan Yenikal'a'nın kusûru tekâmîl ü takvîm olunmak üzere...", Râşid Mehmed Efendi, a.g.e, s. 749-750.

69 MAD. nr. 3455, s. 54.

70 MAD. nr. 3455, s. 55-56.

71 "... âhen-i ham cebehâne-i âmirede mevcûd olan âhendend verilmek üzere...", MAD. nr. 3141, s. 35.

1705 yılında kale ikmal inşaatı işi için bunlara ilaveten 800 ırgad, 100 baltacı ve 120 araba istihdam olunmuştu. Bunlardan 650 nefer ve 65 öküz arabası Eflak-Boğdan'dan kebir baltaları ile birlikte gönderilmişti. Irgadlar günlük 24 akçeden 120 gün, gelen 55 araba ise günlük 30 akçeden 120 gün istihdam edilmişti.⁷²

Kale inşaatında yevmiye olarak bina eminine 15 kuruş, mimara 5 kuruş ve katibe 2 kuruş ödenmişti. Bu görevlilerin çalışma süresi yılda 180 gün olup ve bu süre içinde yevmiyeleri toplamı ise 4.500 kuruşa tekabül etmekteydi (540.000 akçe).⁷³

1705 yılında Yenikale ikmal inşaatı için Eflak-Boğdan'dan gelen ırgad, araba, İstanbul'dan gönderilen mühimmat ve mahallinde tutulan amele dahil bütün masrafları toplamı ise 46.080,5 kuruştur (5.529.675 akçe).⁷⁴

Yenikale inşaatında hendeklerin uzunluğu 2.000 zira olup, hendeklere 7 mikras yapılacak olup, bunların her biri 100 ziradır. Böylelikle mikrasların uzunluğu 700 ziraya tekabül etmekteydi. Bu hendeklerin her bir zirası için üçer adet şarapoluk kazık gerekirken olup, bunların her birinin uzunluğu 6'şar, kalınlığı ise 8 parmak. Hendeklerde 8.100 şarapoluk kazık yanında bunları birbirine bağlamak için 3.000 kazık daha ilave olunarak toplam 11.100 kazık tedarik edilmişti. Söz konusu şarapoluk ağaçlar Çerkes dağlarından kesilip, sallar ile Kuban nehri ağzına getirilmişti. Buradan tonbazlarla her birine 8 akçe ödenerek Yenikale'ye kadar 94.400 akçe taşıma ücreti ödenmişti. 1705 yılı Yenikale inşaatı için Kaplan Giray Sultan'ın yanında kereste kesimi ve nakli için 200 ırgad, kalede taş ve kireç hizmetinde ise 600 ırgad olmak üzere 800 amele istihdam edilmişti. Bunların bir kısmı Eflak-Boğdan tarafından kalanları ise kale inşaat mahalline yakın yerlerden tedarik olunmuştu. Söz konusu ameleler 1705 yılı Mart ayı itibarıyla kale inşaatında çalışmaya başlamışlardı.⁷⁵

Yenikale'nin 1705 yılında devam eden inşaatında istihdam edilmek üzere duvar yapıcı ihtiyacı hasıl olmuştu. Bunun için Dimetoka kazasına bağlı Ortaköy'den 150 duvar yapıcı ve bir kalfa kefilleri ile birlikte Yenikale'ye gönderilmişti. Söz konusu duvar yapıcılara günlük 40'ar akçe olmak üzere aylık 10'ar kuruş ücret ve 5'er kuruş harcırah, kalfaya da 60 kuruş yevmiye olmak üzere aylık 15 kuruş ücret ve 10 kuruş harcırah verilmişti. Bunların kargir ve duvar yapımında vukuf sahibi olmaları, çocuk, hasta olmamaları, aletlerinin de tam olarak yanlarında bulundurmaları istenmişti.⁷⁶

Kefe Beylerbeyi Murtaza Paşa'ya Yenikale inşaatının 1705 yılında da tamamlanamadığı, ancak kalenin bir an evvel ikmalinin elzem olduğu yeniden hatırlatılmıştı. Kalenin hendek duvarları yapılmıştı ancak odaları toprak ile doldurulup düzeltilmesi gerekmekteydi. Kale inşaatı için cephanede mevcut kürek, torba, kazma vs. mühimmatın kullanılması, ihtiyaç durumunda yenilerinin tedariki emredilmişti.⁷⁷ Hatta kale binasının inşaatı devam etmekle birlikte bir kulesinin de yıkıldığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle bu tarihten itibaren hem eksik kalan kısımlar yapılmakta hem de tamirat söz konusu olmaktadır. İstanbul'dan her yıl olduğu gibi kale ikmal inşaat için bu yıl da bir baştarda, 17 çekdiri ve 4 kalyon gönderilmişti.⁷⁸

Yenikale inşaatının kalan işlerinin ikmali için 1705 yılı sonlarına doğru bu defa Bina Emni Ebubekir Ağa tarafından yeniden keşif çıkarılmıştı. Söz konusu keşfe göre yapılacak işler ve miktarları aşağıda tablo olarak verilmektedir.

72 MAD. nr. 3455, s. 55-56; MAD. nr. 9894, s. 40.

73 MAD. nr. 3455, s. 55-56; MAD. nr. 9894, s. 40.

74 MAD. nr. 3455, s. 52, 55-56; MAD. nr. 9894, s. 40.

75 MAD. nr. 3455, s. 52.

76 "...vukûf-ı tâmmı olanlardan sabî, alîl, olmayup cümlesi hidmete sâlih ve üstûd olmak üzere alât-ı lâzîmeleri mükemmel olmak şartıyla..."; MAD. nr. 3455, s. 53.

77 "...kal'a-i mezbûrun hendeklerinin duvarları geçen sene yaptırılıp tekmil olunup ancak odaları toprak ile dolup düzelmeğe vesâ'ir mahalleri gereği gibi pâk ü tathîr için..."; MAD. nr. 9895, s. 57.

78 "Yenikal'a'nın henüz binâsı nâ-tamâm ve bir kulesi hedm", Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, a.g.e, s. 840.

Tablo-9: Yenikale ikmali için yapılacak kısımlar

Tabya, hendek, duvar	Uzunluk	Boy	Genişlik	Toplam
Çamur ile bina olunacak hendek duvarı	1024 zira	11 zira	1,5 zira	16.896 zira
Tabya-i Cedid burnunda Murtaza Paşa tabyası sonunda şaranpoluk için çamur ile bina olunan duvar	490 zira	4 zira	2 zira	4.940 zira
Çamur ile yapılan hendek ve şaranpoluk duvarı				21.836 zira
Deniz kıyısında yerleştirilen şayka topları için ızgara üzerine bir arşın taşından bina olunan tophane	490 zira	4 zira	2 zira	4.940 zira
Deniz kıyısının gün doğusu tarafında hendek başının kârgir duvarı	10 Zira	12 zira	1,5 zira	180 zira
Daha önce yapılan top ağızları kemerlerini içeriden kapatmak için kargir duvar	20 kemer	18 zira	17 parmak	375 zira
Toplam				6.142,6 zira
Sarnıç	Uzunluk	Boy	Genişlik	Toplam
Sarnıç etrafı duvarı	1 zira	8 zira	2 zira	204 zira
Sarnıç ızgaraları	50	2	12	1.200 zira
Çeşmenin önünde arşun taşından yan duvarı	14 zira	3 zira	1,6 zira	52,5 zira
Sarnıcın toloz ile duvarı	97 zira		9 zira	873 zira
Sarnıç				4.165,5 zira
Cephane-i kebir ve sagir	Uzunluk	Boy	Genişlik	Toplam
Çepeçevre arşun taş duvarı	84 zira	10 zira	2,5 zira	2.100 zira
Cebahanenin etrafı tolozu	84 zira	3,5 zira	2 zira	697, 18 zira
Cebahane-i sağirin etrafı arşun taşından duvarı	32 zira	5 zira	3 zira	480 zira
Cebahanenin üzerinin kubbesi tolozu	32 zira	2 zira	8 zira	512 zira
Cebahaneler Toplamı				3.787,5 zira
Merdiven ve duvarı	Uzunluk	Boy	Genişlik	Toplam
Tabyanın duvarı	6 zira	12 zira	3 zira	1.800 zira
Tabya duvarının içeri tarafında olan 4 ayak	6 zira	8 zira	3 zira	576 zira
Tabyanın arşun taşından bina olunan merdiven	36 zira	5,5 zira	3 zira	594 zira
Tabyanın duvarı ve merdiveni üzerinde olan arşun taşından kafa tahtası				96 zira
				3.066 zira
Tabya	Uzunluk	Boy	Genişlik	Toplam
Arşun taşından yapılan kebir tabyanın mahalleri	242 zira	18 zira	5 zira	22.687,5 zira
Tabyanın merdiveni başının arşun taşından yapımı	12 zira	14 zira	3 zira	504 zira
Tabyanın arşun taşından merdiveni	26 zira	7,5 zira	3,5 zira	676 zira
Merdiveni ile tabyanın binası				23.867,5 zira

Yukarıdaki tablolarda Yenikale inşaatı ikmali için yapılanlara ilave olarak su yolu üzerinde 17 ayak ve 16 kemer yapılacak ve bunlar 12 ilâ 20 ziraya kadar boyu olup 3,5 zira genişliğinde arşun taşından yapılacaktır. Buna göre arşun taşından yapılan bina 55.567 zira, kargir ile yapılan 1.562 zira, çamur ile yapılan hendek ve şaranpoluk duvarları toplamı 21.777 zira olmak üzere kale için yapılacak bütün duvarları toplamı 78.905 ziradır.

Tablo-10:Yenikale İkmal Yapı ve Odaları

Yenikale İkmal Yapıları	Uzunluk	Boy	Genişlik	Toplam
Tophane kule kapısı	34 zira	7,5 zira		340 zira
Kapı toluzu (kemerli)	17 zira			17 zira
Topçu ocağına kışlak (3 adet bölme)	36 zira	4,5 zira	15 zira	229 zira
Topçular için bir hane	32 zira	5,5 zira		176 zira
Enderun-ı tophane (2 oda, 3 bölme)	28 zira	4,5 zira		171 zira
Dizdar ocağına ve kethüdasına (3 oda, 1 bölme)	67 zira	4,5 zira		326 zira
Yerli yeniçeri kışlağı (1 oda)	24 zira	4,5 zira		108 zira
Mühimmat için cebehane hücresi	14 zira	7 zira	1,5 zira	777 zira
Tabya ağası ve neferatına (4 oda, 5 bölme)	200 zira	10 zira		320 zira
Azeban-ı evvel ağası ve neferatına (4 oda 4 bölme)	33 zira	10 zira		245 zira
Azeban-ı sani ağası ve neferatına (4 oda 4 bölme)	69 zira	12 zira		530 zira
Azeban-ı salis ağası ve neferatına (3 oda 2 bölme)	48 zira	10 zira		278,5 zira
Hendek ağası ve neferatına (4 oda 3 bölme)	53 zira	8 zira		231 zira
Azeban katibine(1 oda)	15,5 zira	4 zira		62 zira

Söz konusu tablolar 1705 yılı sonuna doğru Bina Emini Ebubekir Ağa tarafından Kaptan Abdurrahman Paşa nezaretinde Yenikale'nin ikmal inşaatı için çıkarılan keşfinin özetidir. Çamur ile yapılacak duvar 3.457 zira, kireç ile yapılacak duvar ise 340 ziradır.⁷⁹ Kale inşaatında Sivas eyaleti züama ve tımar erbabı hendek ve duvarların odalarının düzeltilmesi hizmetinde, Kaptan Paşa da emrindeki gemilerle gerekli mühimmat ve levazımı taşımak için istihdam olunmuştu.⁸⁰ Ayrıca 1706 yılında yapılacak ikmal inşaatı için İstanbul'dan 10.000 torba, 7.000 kazma, 8.000 kürek vs. bir çok malzeme kalyonlar ile gönderilerek Ebubekir Ağa'ya teslim edilmişti.⁸¹ Yine Bina Emini Ebubekir Ağa'ya 1706 yılı ikmal inşaatı için hazine-i amireden 35.015 kuruş verilmişti.⁸² 1706 yılında yukarıdaki keşfe ilave olarak yeniçeri ocağına kışla, çeşmeler, hendek duvarları, topçulara ve ağalara kışlalar, cami ve müstemilatına ait yapım ve tamir işleri, cephaneye ait ilaveler ve kaldırım döşemeleri gibi pek çok işler yapılmıştı.⁸³

Kale ikmal inşaatı için Bina Emini Ebubekir Ağa, Yenikale ve Kerş kalesi mahzeninde 1705 yılından kalan mühimmatı da kullanmıştı. Yenikale mahzeninde 948 kantar demir, 641 kürek, 2.200 ağaç, 4.000 kereste; Kerş mahzeninde ise 802 kantar üstübü, 76 kantar katran, 811 kantar zift mevcuttu. Söz konusu mühimmat Yenikale Cebecibaşı Mehmed Ağa'ya teslim olunmuştu.⁸⁴

Yenikale'de 1706 yılında yapılan işler hem tamir hem de ikmal işleri ile ilgili idi. Bunlar; Abdurrahman Paşa kapısında kale içine girildiğinde uzunluğu 40 zira, boyu 8 zira olan duvar, kapıcı için bir oda, topçular kışlası önünde uzunluğu 50 zira, boyu 3 zira olan tabyanın iç duvarı, Abdurrahman Paşa-Salih Paşa ve Murtaza Paşa kapılarında 12.000 zira kaldırım, sarnıçların tabanı ile iç duvar boyaları yapılmıştı. Bu sebeple hem ikmal hem tamir için malzeme ve amele tedarik edilmişti. Yine geçen yıldan Kızıltaş'ta kalan 12.000 ağaç, kireç yakmak için 500 çeki odun kaleye nakl edilmişti. Kalede büyük tabya önünde varoş duvarlarının üzerine toprak doldurup şarapoluk ağaç dizilerek geçen yıldan yapılan hendekteki odalara toprak doldurulmuştu.⁸⁵

Yenikale'de kalan inşaatın tamamlanması için Eflak'tan 100 ırgad, dörder öküzlü olmak üzere 10 araba gönderilmişti. Bunlar Yenikale'de taş, kireç nakli, yakılması, toprak düzeltilmesi gibi kusur kalan işlerde istihdam

79 MAD. nr. 3455, s. 59-60.

80 "Akıntıburnu'nda binâ olunan Kal'a-i Cedid'in hendekleri ve duvarları geçen sene binâ ve tekml olunup ancak odaları dolup düzelmeğe muhtâç...", MD. nr. 115, s. 11, 22.

81 MAD. nr. 3455, s. 61.

82 MAD. nr. 3455, s. 68.

83 MAD. nr. 3455, s. 68-69; "Akıntıburnu'nda müceddeden binâ olunan Kal'a-i Cedid'in iç kal'asında Vezîr-i Mükerrrem Osman Paşa'nın müceddeden binâ ve ihyâ buyurdıkları Câmi-i Şerife...", Ali Emiri, Ahmed III, (AE.SAMD-II), nr. 19012.

84 MAD. nr. 3455, s. 70.

85 MAD. nr. 3455, s. 70.

edilmişti.⁸⁶ Söz konusu ırgadlara aylık 5 kuruş ödenmiş olup, 4 aylık çalışmaları karşılığında 2.000 kuruş ödenmişti. Yine arabalara ise her birine aylık 1.000 akçe ve 4 aylık çalışmaları sonunda 40.000 akçe ödenmişti.⁸⁷ Ayrıca İstanbul'dan 20 kaldırımıcıdan başka neccar kalfası, su yolcu, lağımçı, Kırım'dan 10 neccar ve 5 demirci ocağı neferi gönderilmişti. Kereste kesilmesi, odun nakli, maişetlerle birlikte bunlara 4.944 kuruş (593.360 akçe) ödenmişti.⁸⁸

Yenikale'nin 1706 yılında devam eden ikmal inşaatının tamamlanamadığı, ertesi yıl yapılacak bir miktar daha işin kaldığı görülmektedir. Bunlar arasında su yolu yapımı, zahire koymak için 620 zira bir bina, tophane mühimmatı koymak için bir mahzen, şaranpolukların tekmi bulmaktadır. Bunların her birinin yapımı için amele, malzeme tedariki ve nakli gerekmektedir. Bu malzemeler arasında 1.570 vukiyye çivi, 7.000 künk yanında bunların taşınması için kalyon ve çekdiri istihdamı idi.⁸⁹

Kale dışından getirilen su yolunun yapımında kullanılan künkler Kefe'de yapılmış ve ücretini bina emini vermişti.⁹⁰ Söz konusu su yolunun yapımı için Osman Bölükbaşı tayin edilmişti. Bunun için her biri 30 akçeden 7.000 künk Kefe'den nakl olunmuştu. Su yolu yapımı için ikisi mahallinden 7'si İstanbul'dan 9 su yolcu, 5 kantar tel, 3.000 kantar bezir yağı Yenikale'ye nakl olunup teslim edilmişti.⁹¹ Su yolu yapımı için İstanbul'dan kalyonlarla gönderilen 7 kişi arasında bir bölükbaşı, iki kalfa ve dört künkçü yer almaktaydı.⁹²

Yenikale ikmal inşaatının Vezir Mehmed Paşa'nın nezaretinde nihayet 1707 yılında tamamlandığı anlaşılmaktadır. Geçmiş yıllarda olduğu gibi Çerkes yakasından kereste kesim ve nakli işlerinde Kaplan Giray Sultan, Kefe Beylerbeyi Murtaza Paşa da ihtiyaç duyulan tamir ve yapım işlerinde hizmette bulunması için görevlendirilmişti.⁹³ Bunların yanında hendek kazılması, kireç yakılması ve taş taşınması gibi işler için derya ümerasından İstefeli Hasan Paşa, Deli Beyzade Mustafa Bey, Memi Paşazade Ahmed Paşa, İbrahim Paşazade Osman Paşa ve Divane Mehmed Beyzade Ömer Bey'ler de Vezir Mehmed Paşa'nın emrinde çekdiri gemileriyle kale binasının ikmal işlerinde çalışmışlardı.⁹⁴

Vezir Mehmed Paşa tarafından 1707 yılında Yenikale ikmal inşaatında yapılan kısımlar şunlardır:

Murtaza Paşa kapısı ile Abdurrahman Paşa tabyası arasına uzunluğu 115 zira, genişliği 24 zira ve boyu 12 zira olan Hayırlı tabyası,

Daha önce eksik kalan uzunluğu 315 zira, genişliği 18,5 zira ve derinliği 3,5-4 zira hendek kazılması,

Yeni kazılan hendek içine uzunluğu 315 zira, genişliği bir zira ve boyu 3,5-4 zira duvar,

Kaleye toprak nakli ve uzunluğu 229 zira olan şaranpolukların ikmali,

Azak kapısı tarafında sahilde kaleye bitişik deniz tarafı 335 zira, kara tarafı 120 zira, kale tarafı 274 zira ve tamamı 729 zira ki söz konusu toprak tabyanın uzunluğu 120 zira, genişliği 20 zira ve derinliği 6 zira olan hendeğinin yapımı. Buraya bir su çeşmesi yapımı, hendeğin iki tarafına duvar, bu tabya içine uzunluğu 32 zira, genişliği 17 zira ve boyu 6 zira olan cami yapımı, caminin etrafına duvar,

Barut mahzeni üstüne uzunluğu 20,5 zira, genişliği 19 zira ve boyu 6 zira olan mahzen ve kapısı etrafına duvar,

Uzunluğu 25 zira, genişliği 21 zira, boyu 5 zira olan tophane mahzeni,

Gülle saklamak için tophane mahzenine bitişik üstü açık 17 zira uzunluğunda yeni duvar,

⁸⁶ MAD. nr. 3455, s. 74.

⁸⁷ Arabalar için toplam 40.000 akçe ödenmiş ve burada bir kuruş 160 akçeden 250 kuruşa tekabül etmektedir. Irgad ve arabalara toplamda 2.250 kuruş (3.600.000 akçe) ödenmiştir. İbnül Emin, Maliye (İE.ML). nr. 6432.

⁸⁸ MAD. nr. 3455, s. 74-75.

⁸⁹ MAD. nr. 3455, s. 81-82.

⁹⁰ MAD. nr. 2960, s. 423.

⁹¹ MAD. nr. 3455, s. 82.

⁹² Bölükbaşı yevmiyesi 60 akçe, kalfaların yevmiyesi 50 sağ akçe ve künkçülerin yevmiyesi ise 40'ar sağ akçe olup 7 neferin yevmiyesi 320 akçedir. MAD. nr. 3878, s. 18.

⁹³ MD. nr. 115, s. 214.

⁹⁴ MD. nr. 115, s. 259-260; Söz konusu derya ümerasının kış mevsiminde önce Balıklıova limanında kışlamaları istenmişken, daha sonra kış şartlarının ağır olmasından dolayı mevsim ilerlemeden İstanbul'a dönmeleri emredilmiştir. MD. nr. 115, s. 400.

Yerli kulları kullanımı için 150 hanenin kereste, demir, tahta meşe, direk ve taban malzemeleri teslimi,

Yaklaşık 315 zira koy etrafında, 406 zira kemer üstü, 536 zira kale semtinde, 188 zira toprak tabyası çeşmesi yolu, 29 zira kalede yeni yapılan çeşme yolu olmak üzere toplam 1.469 zira su yolu tamiri,

Kale içine uzunluğu 28 zira, genişliği 19,5 zira ve boyu 5,5 zira olan 4 gözlü ve tahmini 27.000 kile kapasiteli zahire anbarı,

Hendek varoşunda sakin olanlar için uzunluğu 15 zira, genişliği 13 zira ve boyu 4 zira olan bir mescid,

Hayırlı tabyası önünde hendeğe bir asma köprü ve Azak kapısı önündeki hendeğe bir köprü yapımı, Hayırlı tabyası önündeki kemerlere 3 miri dükkan yapılmıştır.

Deniz içinde daha önce dökülen döküntüye 170 zira ilave yapılmıştı. Döküntü kaleye 7 mil uzaklıkta olan Çoçka Burnu'ndan başlamakta ve 512 ziradır.⁹⁵

2. SONUÇ

II.Viyana ile başlayıp Karlofça Antlaşması ile biten uzun savaşlar dönemi Osmanlı Devleti üzerinde derin mali, sosyal, idari ve askeri sonuçlar doğurmuştur. Rusya, Osmanlı'nın Batı ile yaptığı yıpratıcı savaşlar sırasında kuzeyde yavaş yavaş yükselen, hem batıda, hem doğuda sürekli yeni topraklar elde ederek genişleyen bir tehdit olarak ortaya çıkmıştır. Bu minvalde Rusya, XVII. yüzyıl sonlarına doğru kendine yeni genişleme alanı olarak Karadeniz'in batısından başlayarak Kırım'ın da dahil olduğu Kafkaslara kadar geniş bir alanı seçmiştir. Bu hedefini gerçekleştirmek için şartların da müsait olduğunu söylemek yanlış olmaz. Zira Osmanlı, Kutsal İttifak savaşları sebebiyle savaşacak mecali kalmadığı gibi bütün seferlerinde düşmanlarına ilk öldürücü darbeyi indiren Kırım askeri de bundan nasibini almıştır. Bu nedenle Kırım askerinin yalnız başına Rusya'ya karşı mukavemet gücü de kalmamıştır.

Bu ortamı değerlendiren Rusya, Azak kalesini alarak Karadeniz'e doğru ilk hedefine ulaşmıştır. Akabinde Don nehri üzerinde yeni gemiler yapmış, Azak körfezinde modern bir filo meydana getirmişti. Karadeniz'e doğru çıkabilmek için bundan sonraki hedefin Kerç boğazını almaktan geçtiğinin farkında olarak bütün hesaplarını, stratejilerini buna göre yapmaktaydı. Rusya böyle hazırlıklar içinde iken Osmanlı Devleti de -her ne kadar savaşın etkileri sürmekte ise de- karşı tedbirleri almak için yoğun bir çalışma içine girmişti. Bu konuda Kırım Hanı Devlet Giray da hazırladığı raporlarda Rusya'nın sınır bölgelerinde ahali üzerinde ciddi tehdit oluşturduğunu, can ve mal güvenliği konusunda büyük endişeler yaşandığını, ayrıca sulh şartlarına aykırı kaleler, tersaneler ve gemiler yapmaya devam ettiğini bildirmekteydi.

Osmanlı Devleti'nin kuzeyde beliren Rus tehdidine karşı aldığı en önemli tedbir Özi'den başlayarak Kafkasya'ya kadar olan bölgelerdeki savunma hattını oluşturan kaleleri tamir etmek, bunları asker ve mühimmat açısından takviye etmektir. Bunlara ilave olarak Rusları Azak Denizi'nden dışarı çıkarmamak için de Kerç boğazının her iki tarafına ve Kuban nehrinin denize döküldüğü noktalara yeni kaleler inşa etmiştir. Söz konusu kalelerden biri Kerç boğazında Akıntıburnu mevkiine yapılan Yenikale'dir.

Yenikale, Karlofça Antlaşması sırasında Rusya'nın Kerç boğazını talep etmesi ile birlikte geçişleri kontrol amacıyla planlanmıştır. İlk defa 1701 yılında gündeme gelmesine rağmen ekonomik sebeplerden ötürü yapımı ertelenmiştir. 1702 yılında Humbaracı Osman Ağa'ya kalenin keşfi yaptırılmış ve muhtemel maliyeti de çıkarılmıştır. Ancak yine inşaat çalışmalarına başlanamamıştır. Nihayet 1703 yılında eski Bostancıbaşı Mustafa Ağa'nın nezaretinde başlayan inşaat çalışmaları aralıklarla 1707 yılına kadar devam etmiştir. Çalışmalar bütün bir yıl boyunca değil yılın altı ayını kapsayan dönemlerde sürdürülmüştür. Kalenin yapımı için amele ve mühimmatın bir kısmı İstanbul'dan gönderilmiş, önemli kısmı da Kefe ve Taman taraflarından tedarik edilmiştir. Kale yapımı için Eflak-Boğdan'dan amele, cerehor, baltacı ve araba tedarik edilmiştir. Bunun dışında kereste Çerkes, Sinop ve Ünye taraflarından kesilip nakl edilmiştir. Kireç, odun, kömür ve taş ise Kefe tarafından alınmıştır.

⁹⁵ "Zikr olunan mevâzi'-i mezkûri ve rahin Kal'a-ı Cedid'e muhâfız Vezîr Mehmed Paşa ma'rifetiyle binâ ve tekmil olunduğuna vezîr-i müşârûn ileyhin memhûr defteri gelüp...", MAD. nr. 3455, s. 85.

Kale için öncelikle denizin sığ olan kısmına güvenlik amacıyla döküntü yapılmıştır. Kalenin çevresi 2.000 zira olup, deniz tarafına hendekler, kuleler yapılırken içeriye cephane, tophane, cami, askeri kışla odaları, mahzen, zahire anbarları, sarnıçlar, kale dışına meskenler ve mescid yapılmıştır. Kale etrafında içme suyu problemi olduğu için uzak bir noktadan su yolu yapılarak kaleye bağlanmıştır.

KAYNAKÇA

A. Başkanlık Osmanlı Arşivi

Mühimme Defterleri (MD.), nr. 112, 114, 115

Nâme-i Hümayûn Defterleri (A.DVNS.NMH.d), nr. 6.

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.), nr. 2510, 2945, 3141, 3878, 3992, 4355, 9895.

Büyük Kale Kalemi Defterleri (D.BKL.d). nr. 32267..

Ali Emiri, Mustafa-II(AE.SMST-II), nr. 7606, 15454.

Ali Emiri, Ahmed- III (AE.SAMD-III), nr. 19012

Cevdet Askeriye (C.AS.), nr. 7612.

Cevdet, Eyalet-i Mümtaze (C.MTZ.), nr. 242.

İbnül Emin Askeriye (İE.AS.) nr. 3679.

İbnül Emin Dahiliye (İE.DH.), nr. 1902.

İbnül Emin Maliye (İE.ML), nr. 6432.

B. Araştırma-İnceleme Eserleri:

Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704), (2000). (Haz. Abdülkadir Özcan), Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, (1995). Zübde-i Vekayiat, Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704), (Haz. Abdülkadir Özcan), Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Erkal, M. (1991). "Arşın", *DİA*, C.3, İstanbul, s. 411-413.

Gezer, Ö.(2016). *Kale ve Nefer:Habsburg Sınırında Osmanlı Askeri Gücünün Yeniden Örgütlenmesi (1699-1715)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi.

Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, (2011).7.Kitap-2.Cilt, (Haz. Seyit Ali Kahraman), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

İnalcık, H. (2017). *Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar, 1441-1700*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Jorga, N.(2005). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1640-1774)*, C. IV, (Çev. Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınevi, İstanbul.

Kallek, C. (2002), "Kulaç", *DİA*, C. 26, Ankara, s. 353-354.

Kamûs-ı Bahrî (Deniz Sözlüğü), (2011).Der. Süleyman Nutkî, (Haz. Mustafa Pultar), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Kırımlı, H. (2002). "Kerç", *DİA*, C.25, Ankara, s. 275-276.

Kul, E.(2016). "Bosna Sancağında Yapılan Kale Tamirleri", *Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri*, III, Gece Kitaplığı, Ankara, s. 1043-1066.

Kurat, A.N.(1987). *Rusya Tarihi, Başlangıçtan 1917 Yılına Kadar*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Özkan, S.H.(2007). "XVII. Yüzyılın Sonları ile XVIII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı-Rus İlişkileri ve Karadeniz'in Güvenliği Meselesi", *Karadeniz Araştırmaları*, III/14, , 1-18.

Öztürk, Y.(2015) "Doğu Avrupa'da Türk Mirasının Son Kalesi:Kırım Hanlığı", Ed. Yücel Öztürk, *Doğu Avrupa'da Türk Mirasının Son Kalesi Kırım*, Çamlıca Yayınevi, İstanbul, s. 13-52.

-----;(2007). "Osmanlı Karadeniz'i Hakkında Bir Risale", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 13, 66-92.

(2013). Râşid Mehmed Efendi, *Târih-i Râşid, (1071-1114/1660-1703)*, C.I, (Haz. Abdülkadir Özcan vd.), Klasik Yayınları, İstanbul.

Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa,(2018). *Nusretnâme*, İnceleme-Metin (1106-1133/1695-1721), (Haz. Mehmet Topal), Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara.

- Taşkın, Ü.(2005). *Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi. Elazığ.
- Tolstoy'un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu*, (2009). (Notlandırılan ve Önsöz:M.R.Arunova-F.S.Oreškova), (Çev. İbrahim Allahverdi), Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Uzunçarşılı, İ.H.(1988). *Osmanlı Tarihi, III/1, Türk Tarih Kurumu*, Ankara.
- Uzunçarşılı, İ.H.(1988). *Osmanlı Tarihi, IV/1, Türk Tarih Kurumu*, Ankara.
- Ünal, F.(2012). "Karadeniz'e Çıkan İlk Rus Gemisi Krepost ve Ukraintsev'in İstanbul Elçiliği (1699-1700)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5/20, 226-231.
- Zinkeisen, J.W.(2011). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1669-1774)*, C. 5, (Çev. Nilifer Epeçeli), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011.